

ЈЕЛЕНА БИЉЕТИНА

Педагошки факултет у Сомбору
Сомбор

СТРУЧНИ ЧЛАНАК

PROFESSIONAL PAPER

UDK: 811'233; 81'242; 81-11

BIBLID: 0353-7129,15(2010)2,p.253-260

УСВАЈАЊЕ ЈЕЗИКА

Резиме: Процес усвајања језика свакако је занимљив, имајући у виду најпре чињеницу с којом лакоћом деца усвоје свој матерњи језик, без икаквих експлицитних инструкција и подука. То и јесте оно што је нагнало многе научнике да се овој појави посвете. Но, и поред мноштва теорија, усвајање језика и даље је непотпуно објашњено. Биолошка основа за развој језика као таква постоји код свих јединки – изоловане су у мозгу одређене области, које су „одговорне“ за усвајање језика. Језик се усваја поступно, почевши од усвајања гласовног система, па све до комплексних синтаксичких структура. И све то одвија се у периоду од око четири године, када деца почињу да овладавају матерњим језиком. У раду су приказане неке од најзначајнијих теорија које објашњавају како се овај процес одвија, али ниједна не успева у потпуности да га објасни. Бихевиоризам занемарује важан аспект Скинерове теорије, по којој је учвршћивање најбитнији елеменат у процесу усвајања језика, а Скинер, опет, занемарује чињеницу да деца позитиван или негативан одговор не добијају сваки пут када нешто изговоре. Тренутно најзначајнија јесте теорија Ноама Чомског о језичким универзалијама, које су урођене и активирају се када дете чује језик. Међутим, она, опет, занемарује утицај околине. Стога, очито је да сви побројани фактори утичу на развој језика, а њихова међузависност може бити од кључног значаја за разрешење овог проблема.

Кључне речи: усвајање језика, матерњи језик, бихевиоризам, Скинер, Чомски, језичке универзалије, урођене структуре

1. Увод

Усвајање језика засигурно представља један од најчудеснијих процеса који се одвијају у нашем мозгу, поготово уколико имамо у виду чињеницу да деца до треће године живота говоре мање-више као одрасли. Ова чињеница условила је постојање безброј питања и хипотеза о процесу усвајања језика, као и његовим карактеристикама. Како деца успевају да науче тако много за тако мало времена?

Имају ли она неку врсту супермоћи? Да ли је процес усвајања језика, у ствари, процес учења размишљања, с обзиром на то да језик служи за изражавање мисли?

Многобројна су истраживања о усвајању језика, а свако од њих покушава да објасни шта се догађа у мозговима деце – на који начин деца обрађују улазне информације, те затим производе излазне информације. Нажалост, ниједно од ових истраживања није успело да понуди човечанству коначан одговор на овај проблем. На срећу, сва та истраживања (или, барем, већина њих) покушала су да сагледају проблем из различитих перспектива, дајући тако сопствени допринос процесу усвајања језика. При том, количина добијених података је ограничена – етички разлози не дозвољавају истраживачима да директно проучавају процесе који се одвијају у мозгу. Како нема никаквих физичких доказа о лингвистичким процесима у мозгу, истраживачи су ограничени на проучавање искључиво онога до чега могу доћи индиректним методама, што су, у овом случају, улазне и излазне информације које се односе на говор.

Шта је то што деца усвајају? Најпре, то је систем комуникације, са својим утврђеним правилима, али и посебним јединицама – речима. Међутим, деца не уче само те речи и правила – она, такође, уче и да комуницирају, што доводи до закључка да је оно што деца заправо усвајају веома комплексан систем, са нијансама у значењу, како у погледу правила, тако и у погледу речи у комуникацији.

Једна од теорија може бити и та да деца поседују неку врсту супермоћи, али стварност је много практичнија. Један од разлога зашто деца усвоје тако комплексан систем у тако кратком временском периоду јесте и тај што га она усвајају управо онда када им је језик најпотребнији. Детету је важно да ступи у интеракцију са својом околином јер од ње у потпуности зависи, те је стога приморано да комуницира како би пренело поруку. Ако је истина да само најспособнији преживљавају, није ни чудно што деца почињу да говоре тако рано – потребно им је да науче да говоре како би преживела.

2. БИОЛОШКЕ ОСНОВЕ УСВАЈАЊА ЈЕЗИКА

Још један аргуменат у прилог лакоћи с којом деца усвајају језик тиче се биологије и биолошких основа усвајања језика. Синапсе (спојеви између ћелија, одговорни за брзину информација) у периоду између деветог месеца и друге године живота достижу ниво развоја као код одраслих, а њихов број даље наставља да се повећава. То, опет, води ка бржој метаболичкој активности, која свој врхунац достиже у четвртој години (Пинкер). Како мозак најбрже ради до четврте године, има смисла то што деца свој матерњи језик усвајају с таквом лакоћом. Ово је, такође, и доказ у прилог оним лингвистима који заступају хипотезу критичног периода, а која тврди да деца језик могу усвојити једино у раном периоду свог живота (Wikipedia, s.v. **Language acquisition**).

Истраживачи су такође открили и области у мозгу које се односе на језик и неке његове аспекте. Пол Брока (Paul Broca) је, већ 1860. године, проучавао пацијенте који су претрпели мождани удар. Њихов говор био је знатно отежан, мада им је разумевање улазних информација остало недирнуто. Брокино откриће било је полазишни основ претпоставци да је до тога дошло услед оштећења одређеног дела мозга, који се налази у левој хемисфери, а сада је познат као *Брокина област* (Yule, 1985: 125). Ова област се, највећим делом, односи на говор и стварање граматички исправних реченица. Неко време након њега, немачки доктор Карл Верник (Carl Wernicke) проучавао је такође пацијенте са можданим ударом, али је дошао до другачијег открића. Пацијенти које је он проучавао испољавали су отежано разумевање, али су говорили релативно течно. Ова, тзв. *Верникова област* подједнако је важна у разумевању језика (Yule, 1985: 126).

Сходно томе, људи поседују биолошку основу за језик као посебан ментални модул у мозгу, независан од осталих модула, као и од опште интелигенције. Једна утицајна хипотеза која подупире овај став је и Гарднерова теорија о мулти-интелигенцијама, која језичку интелигенцију третира као једну од седам посебних вештина (Gardner, 1993: 8). Ова *језичка интелигенција*, или *језичка способност*, као независан модул у мозгу, универзална је за све припаднике људске врсте, што значи да сва нормална деца, када достигну одређену старост, говоре попут одраслих. Али ова способност не постиже се изненада, него развија се постепено.

3. ФАЗЕ У ПРОЦЕСУ УСВАЈАЊА ЈЕЗИКА

Усвајање језика започиње усвајањем система гласова једног језика. Током прве године живота деца се навикавају на звуке гласова својих родитеља. Првих неколико месеци производе крике или узвике, који представљају неку врсту одговора. Касније, негде око шестог месеца, почињу да брбљају и производе различите звуке, од којих неки јесу, а неки нису део језика. Једно виђење јесте то да је ово период током ког деца заправо уче да разликују „праве“ од „погрешних“ звукова (Fromkin & Rodman, 1988: 370). Интонација њиховог брбљања почиње да личи на интонацију реченица које чују од одраслих, што значи да су почели да разумеју речи (Yule, 1985:140). Прве речи почињу да изговарају с око годину дана. Студије показују да у овом периоду деца разумеју много више него што су у стању да изговоре (Pinker, 1999: 190). Она пажљиво испитују слике језика који усвајају, постепено се припремајући за комплексније структуре.

Око свог другог рођендана, деца улазе у такозвану фазу две речи – почињу да користе комбинације две речи. То има две импликације: прво, њихов вокабулар се, очигледно, проширио и, друго, комбинација две речи значи да је примитивна синтакса почела да се развија. Не постоји фаза од три речи - када деца усвоје примитивну синтаксу, њихов говор може садржати исказе од три, четири

или више речи. Рана карактеристика овог периода јесте да деца користе углавном значењске речи, док су функцијске речи као што су предлози или помоћни глаголи много мање присутни. Врло брзо на ред долазе морфологија и комплексније структуре (уп.: Fromkin & Rodman, 1988: 380).

Након другог рођендана, дечије граматичке способности доживљавају праву експлозију: деца почињу да користе функцијске речи и морфолошке маркере, релативне заменице и пасиве, а заокружују читав процес реченицама попут оних које стварају одрасли око четврте године живота (Pinker, 1999: 197). Није ни чудно што током тог процеса греше, јер закључују о правилима на основу (понекад) врло збрканих података – слушају и грешке у говору, фрагментарне реченице, прећене честим прекидима, а да им при том нико не каже „ово је граматички исправна, а ово је, опет, граматички неисправна реченица“. Но, ипак, некако успевају да усвоје језик и његову граматику. Само, питање је како успеју да остваре тај задатак.

4. ТЕОРИЈЕ О УСВАЈАЊУ ЈЕЗИКА

Према Дејвиду Кристалу, усвајање језика је процес развијања две вештине: способности да се спонтано произведе говор и способности да се разуме говор других људи (Crystal, 2003: 440). Али шта долази најпре, говор или разумевање? Неки мисле да дете прво мора нешто да разуме како би развило концепт о томе и произвело реч (Wikipedia, Piaget); други мисле супротно, да дете прво изговори речи, па потом повезује низ гласова са значењем.

Постоји и трећа могућност: ова два процеса одигравају се истовремено, нпр. када дете једноставно понавља оно што је чуло, без тога да обавезно мора при том и да разуме значење. У основи, ми језик усвајамо понављањем и имитирањем речи и реченица које чујемо у околини. Но, да ли је то одиста тако?! Бихевиористи би се усагласили с тим. Остали не би. Теорија која тврди да ми понављамо улазну информацију, а родитељи нас кажњавају за грешке које направимо, само је донекле тачна. Деца често изговарају оно што су чула, али често и оно што никада раније нису чула. Родитељи (и одрасли) не изговарају неграматичне реченице или друге облике који се сматрају неправилним. Но, и поред тога, децу можемо чути како изговарају такве облике. Родитељи праве грешке у свом говору, али детету нико не говори да ли су реченице њихових родитеља граматичне или не. Грешке које деца праве, осим што су симпатичне, представљају и извор који нам много говори о начину на који деца усвајају језик, као и о његовој структури. Употреба неправилних облика као да су правилни има једноставно објашњење: деца користе аналогију и теже да превише генерализују правила само зато што трагају за неким обрасцем, који ће применити на огроман број података са којим се суочавају. Стога, током фазе претеране генерализације деца још увек нису усвојила изузетке, иако су им родитељи дали довољно правилних

информација (Pinker, 1999: 197). Према томе, бихевиористичка теорија о пуком понављању не објашњава природу усвајања језика.

Такође, ова теорија не успева да објасни још један важан аспект усвајања језика – његово учвршћивање. То значи да, уколико дете изговори одређену граматичку структуру и добије похвалу, изговорена структура учврстиће се и биће чешће кориштена. Аналогно томе, дете ће изазвати негативну повратну реакцију уколико изговори нешто што у колоквијалном говору не звучи природно, те ће онда одустати од коришћења таквих облика. Али, то се у стварности не дешава. Оно што је за дете одиста важно јесте то да пренесе поруку и да ту поруку друга страна разуме. И то је оно што се у стварности дешава. Родитељи, нажалост, не говоре детету да је погрешило сваки пут када начини грешку, отежавајући тако процес усвајања језика још више. Стога, ако родитељи не говоре деци шта је тачно а шта нетачно, ко или шта им то говори?

5. УНИВЕРЗАЛНА ГРАМАТИКА

Како ни понављање ни учвршћивање не пружају довољно сувисло објашњење, изгледа да нешто у дечјем мозгу, нека урођена структура, говори деци шта је граматично, а шта није. Примећено је да деца као да се рађају припремљена за усвајање језика, као да постоји нека врста урођене алатке која омогућава процес усвајања језика.

Теорију урођених структура први је предложио Ноам Чомски. Сходно овој теорији, деца поседују *урођену структуру*, генетски детерминисану језичку способност, која им помаже да науче комплексан систем језика у тако кратком времену и без експлицитних инструкција. Нико детету не даје лекције из граматике, морфологије, синтаксе или вокабулара док их дете усваја. Према томе, мора бити да су људи биолошки предодређени да науче језик своје врсте.

Урођено знање састоји се из низа принципа или правила, која су ограничена бројем, а налазе се у свим језицима. Од језика зависи који ће од ових принципа бити на површинској структури језика и који ће дете применити (Chomsky, 1968: 113). Утврђивање тих принципа не зависи ни од чега другог, него од информација које дете добија из своје околине. Деца лингвистичке податке добијају из говора одраслих, одатле изводе хипотезе о реченичној структури, апстрахујући правила (Pinker, 1999: 197). Она ове хипотезе користе како би стварала своју сопствену граматичку и формирала своје реченице, које никада раније нису чула. То доказује да су лингвистичке структуре урођене јер, иако деца одређене реченице врло ретко чују, ипак су у стању да схвате њихову граматичку структуру. При провери својих хипотеза, деца изводе претеране генерализације, правећи огроман број грешака у свом говору. При том, не постоји никаква доследност у изговарању било исправних било неграматичних реченица (Pinker, 1999: 193) – једног дана она користе неправилан облик, нешто касније исти тај облик користе граматички

исправно, да би се затим се опет пребацила на неисправан облик пре него што коначно овладају структуром језика.

Теорија Чомског била је револуционарна и снажно је уздрмала бихевиористичко становиште, на основу ког деца усвајају језик манипулативним понављањем облика које чују. Појам лингвистичких универзалија постао је неопходан како би се објаснила чињеница да деца усвајају језик великом брзином, независно од опште интелигенције, као и других талената и способности. Убрзо, дошло се до тога да усвајање језика није понављање. Оно не зависи ни од интелигенције. Очито је то да мора постојати нека урођена особина, која омогућава било ком детету да усвоји језик своје примарне социјалне средине. Но, ова теорија као да потцењује значај околине на процес развоја језика. Становиште поборника теорије Чомског јесте да говор одраслих није довољан да дете конструише хипотезе о граматички. Овај недостатак стимулуса, према њиховој теорији, одражава лош квалитет говора одраслих (услед честих непотпуних реченица и превише сложених структура) који деца чују (Wikipedia, s.v. **Language acquisition**).

Искуство је један од кључних појмова у развоју језика који, опет, Чомски и његови следбеници не признају довољно. Стога, важно је повезати усвајање језика с интелектуалним развојем детета (Wikipedia, s. v. **Jean Piaget**). Током одрастања, деца развијају не само језичке способности, већ и остале когнитивне способности. Пијаже сматра, сходно томе, да деца прво морају развити одређен концепт, како би правилно разумела и користила одређену структуру.

Како је деци језик неопходан као начин изражавања, али и као потреба за комуникацијом с околином, онда је, у том контексту, потпуно умесна пословица да се гвожђе кује док је вруће. Другим речима, што пре деца схвате језик, тим боље. Сматра се да постоји одређени „критични период“ за овладавање језиком (Wikipedia, s.v. **Language acquisition**), што значи да постоји период када је мозак најспремнији за обраду информација, односно језичког програма који добија. Према овој теорији, уколико дете не научи језик током овог периода (најкасније до пубертета), оно више никада неће моћи да усвоји језик као изворни говорник. Постоји и неколико ненаучних случајева деце која нису добијала језички инпут (најпознатија међу њима је Џини), а која, иако су их психолози и лекари покушавали научити говору, никада нису отишла даље од комбиновања једва неколико лексема.

6. Закључак

Посматрати истовремено урођене структуре насупрот утицају околине био би својеврсни покушај обједињавања контроверзи у вези с усвајањем језика. Сви људи имају способност говора, а процес усвајања језика је сличан код деце из различитог окружења. Стога, изгледа да заиста мора да постоји неки урођени механизам, који представља подлогу за ову способност учења језика без икаквих формалних инструкција. Ипак, принципи те и такве универзалне граматике не

могу да делују без спољашње стимулације. Та стимулација није директна – нико детету експлицитно не предочава правила одређеног језика, али, без фактора околине, било би немогуће знати шта усвојити и на који начин би језик требало прилагодити тако да одговара нормама циљног језика. Осим тога што уче како да формирају граматички исправне реченице, деца такође усвајају и комуникативну компетенцију, нијансе одговарајућег (социјално обележеног) варијетета језика док комуницирају с околином. Прилично је захтеван задатак овладати тиме (баш као што је подједнако захтевно открити како деца то раде). Но, деци, ипак, то успева.

Ниједна теорија не открива у потпуности магију усвајања језика. Језик представља комплексан и заплетен систем, а деца не одрастају развијајући само језик, већ истовремено развијајући и своје когнитивне, моторичке, сензорне и перцептивне вештине. Фрустрирајуће је што, упркос мултидисциплинарном приступу овом питању, и даље не постоји коначан одговор. Очигледно, сви поменути фактори (урођена језичка способност, имитација и околина) имају свог удела у усвајању језика. Можда ће проналажење међузависности ова три фактора открити једну од највећих мистерија људског ума.

ЛИТЕРАТУРА:

- Aitchinson, J. (2003). *Words in the Mind*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Chomsky, N. (1968). *Language and Mind*. New York: Brace and World.
- Crystal, D. (2003). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fromkin, V. & Rodman, R. (1988). *An Introduction to Language*. New York: Holt, Rinehart and Winston, INC.
- Gardner, H. (1993). *Multiple Intelligences. The Theory in Practice*. New York: Basic Books.
- Jean Piaget from www.wikipedia.org/wiki/Piaget,_Jean
- Language acquisition from www.wikipedia.com/wiki/Language_acquisition
- Pinker, S. (1999). *Words and Rules*. New York: Perrenial, Harper Collins Publishers.
- Skehan, P. (1998). *A Cognitive Approach to Language Learning*. Oxford: Oxford University Press.
- Yule, G. (1985). *The Study of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

Примљено: 20. 01. 2011.

Одобрено за штампу: 20. 04. 2011.

Summary: The process of language acquiring is certainly an interesting one, having in mind the easiness with which children acquire their mother tongue, without any explicit instructions or tuition. This is what has made scientists dedicate themselves towards this phenomenon, but al-

though numerous theories have been postulated, language acquisition still remains not thoroughly explained. There is a biological basis for language development, as specific areas within the human brain responsible for language have been isolated. Language is acquired gradually, beginning with the adoption of the sound system and ending with complex syntactic structures. And it all happens by the age of four, when children have completely mastered their mother tongue. The paper presents some of the most influential theories that explain the process, but none of them seems to explain it fully. Behaviourism neglects a significant segment of Skinner's theory which postulates reinforcement as the most important element in the process of language acquisition. Skinner, then, neglects the fact that children do not receive positive or negative reinforcement every time they utter something. Currently most influential is Noam Chomsky's theory on language universals that are inborn and become activated when a child hears a language; on the other hand, it neglects the influence of a child's environment. Clearly, all the stated factors affect language development and their interdependence might be crucial in solving this issue.

Key words: language acquisition, mother tongue, behaviourism, Skinner, Noam Chomsky, language universals, innate structures